

ԺՈՂՈՎՐԴԱԳԻՏՈՒԹԻՒՆ

Տարբեր ցեղերու և ժամանակի վերաբերող բազմաթիւ անձեւ շատ շահեկան գտած են ուսումնասիրութիւնը ազգային ժողովրդագրութիւններու: Ասոնք կրնան պատմել մէկ շատ բաներ վերջամեաց վաղընջական հաւատքներու, սովորութեանց և աւանդութեանց մասին. բազմաթիւ պատմական հարցեր, նկատմամբ կրօնական գաղափարներու ծագումին և զարգացման, և ուրիշ շատ մը խնդիրներ եղած են առարկան և նպատակը ժողովրդագրական խազարկութեանց:

Մարդիկ կրնան ըմբռնել կարեւորութիւնը ազգային ժողովրդագրութեան, երբ յիշեն թէ ժողովրդագրական շատ բաներ ընդհուդուած են հին և նոր քաղաքակրթութեանց սրբազան և աշխարհիկ գրականութեանց հետ, Հոմերոս, Հերոդոտոս, Քուկիտիդէս, Արիստոտէլ, Պլատոն, Վիրգիլիոս, Տակիտոս, Ֆիրաուսի և ուրիշ շատեր, փառաբանաբար գործածած են իրենց անձնիւր ժողովրդագրութիւնը:

Մօսէս Խորենացի, հայրը հայ պատմութեան, նոյնը կատարած է. գործածած է ժողովրդային գրոյցներ և պատմութեանքներ և երբեմն արձակի վերածած է ժողովրդային բանաստեղծութիւնը: Հայկական ժողովրդագրութիւնը շատ ճիշտ է. կը պարունակէ դիցարանական, գիւցաղնական գրոյցներ, աւանդավայրեր, առածներ, առակներ, առեղծուածներ, զանազան աւերդապատմութիւններ, աւանդութիւններ, և այլն: Մեր ժողովուրդը շատ կը սիրէ զանոնք. կը հաւաքուի ձմեռուան մէջ ընտանեկան փառարանին շուրջ, պատմելու զանոնք. տանը սպասը կամ հանին գլխաւոր գրեցապատմներն են, իրենց զաւակները և թոռները, ներշնչելու անոնց՝ գիւցաղներուն ոգին, արծարծելու ազգային յիշատակներ, վերացնելու անոնց հոգին ազնիւ, վեհ տենչանքներով: Խրիմեան Հայրիկ հրատարակած է զիրքեր, որոնց մէջ պատը կը խօսի թոռնիկին, պատասխանելով անոր հարցումներուն նկատմամբ ան-

ցեալին: Հ. Ղեոնդ Ալիշան նոյնը բրած է իւր Յուշիկի Հայրենեացին մէջ:

Արեւելեան և Արեւմտեան հայ գրագէտք շատ բան քաղած են ժողովրդային բանահիւսութենէն. ասոնցմէ մէկ քանին շատ հին ու զեղեցիկ են, անոնց մէջ երեւցած արուեստն է Զուգակշորութիւն և Նմանաստորութիւն: Նպատակս չէ խօսիլ այն բոլոր նիւթերուն վրայ, որոնք կը մտնեն ժողովրդագրութեան սահմանին մէջ, սա զբոլխաւոր պատճառով որ անոնց մեծ մասը ծանօթ է մեր յարգելի ընթերցողներուն:

Հին աւանդավայր մը համաձայն Հայկեղած է մեր նշանաւոր Նախնայալը, կ'աղբէր Բարեկտնի մէջ, ուր Բէլ կը տիրէր բռնակալութեամբ. հայ գիւցաղնը չուզեց ապրիլ բռնաւորին լուծին տակ, ուստի մեկնեցաւ իւր ընտանիքին հետ դէպի հիւսիս և հաստատուեցաւ Վանի շրջակայքը: Բէլ՝ մեծ բանակի մը գլուխը անցած՝ մեկնեցաւ ընկճելու ապստամբը. հակառակ որ կոխը անհաւասար էր, Բէլ յաղթուեցաւ և ապանուեցաւ Հայկի լայնալիճէն: Իր ժողովուրդը՝ ըստ իւր անուան Հայ կոչուեցաւ: Հայոց երկրորդ անունը, Արմէն, կուգայ Հայկի որդիէն, Արմենակէն: Այս երկու անունները—Հայ և Արմէն—նորապէս բացատրութիւն ստացած են ըստ պատմական քննական ոգիի: Հայը կուգայ peti-էն կամ petէն. արդ՝ այս petէ կ'երեւի հայ լեզուին մէջ պէս նշանակութեամբ՝ հայ և պէս երկու բառերու մէջ: Կ'ենթադրուի թէ Հայք գիրքնք հայ կոչեցին, զանազանուեալ համար այն ցեղերէն որոնց վրայ կը տիրէին: Գալով երկրորդ անունին՝ արմէն՝ ըստ Տարմեղեղերի բացատրութեան՝ Արարս-Միւնիի համառօտեալ ձեւն է:

Արամ, զինուորական նահապետը, պաշտպանեց հայրենիքը մեծ հայրենասիրութեամբ, վանելով թշնամիները որոնք ամէն կողմէ յարձակուի կը գործէին. իր թշնամիներէն մէկը կախիկ տուաւ աշաւրակի մը վրայ՝ սարսափ պատճառելու անոնց:

Ասորեստանցոց վաւաշտ և փառամոլ թագուհին, Շամբրամ, առաջարկած էր ամուսնանալ Արայ Գեղեցիկի հետ, հրապուրուած անոր զեղեցկութենէն: Պատուախնդիր Արայ՝ ամուսնական սրբութիւնը պահելու սուրբ նախանձով՝ մերժեց այս ա-

ռաջարկը: Շամիրամ, սաստիկ բարկացած, յարձակեցաւ Հայաստանի վրայ, պատե-
րազմին մէջ Արայ սպաննուեցաւ և զիք՝
հակառակ իր պաղատանքին՝ լիզելով վի-
րաւորեալը ողջ չգարծուցին իրեն: Այս
գեղեցիկ պատմութիւնը այնքան ծանօթ
էր Փոքր-Ասիոյ մէջ որ հասաւ մինչև Յու-
նաստան, ուր Պղատոն կ'ակնարկէ անոր՝ իր
Հանդակեցութիւն աշխատասիրութեան հե-
տեւեալ տողերուն մէջ. «Եւ, քաջ մարդ
մը, կ'ենթադրուէր որ մեռած է պատե-
րազմին մէջ, բայց երկու օր վերջ իր մար-
մինը անեղծ գտնուեցաւ և զրկուեցաւ
տուն թաղուելու համար և հոն վերադարձ
վերականգնացաւ: Մկրտիչ Էմին, Մառ-
քարտ, Լանկլուս և ուրիշներ կը նայնացնեն
հայ Արամ Պղատոնի էրին հետ:

Վահագն, հայ Հերակլէսը, Վիշապա-
քաղ կոչուած, մաքրած է, ի մէջ այլոց,
երկիրը վնասարեւր գաղաններէ, արժանա-
նալով ժողովուրդին երախտագիտութեան:
Զանց կ'ընենք յիշել մի առ մի այս-
պիսի դրոյցներ, որոնք թերեւ իրենց մէջ
կը պահեն ազօտ արձագանգը Ասորես-
տանցոց նախկին արչաւանքներուն, բայց
այլ է անոնց կարեւորութիւնը. որոնք իր-
եւ հայ ժողովուրդին մտքին ստեղծագոր-
ծութիւնը կը կատարեն իրենց մէջ ցեղին
խելալ ձգտումները. իրենց տնէշանքն է
տեսնել նախահայր Հայկին մէջ՝ աշխատ-
սէրը. Արամ նահապետին մէջ՝ քաջ հայրե-
նասէրը. Վիշապաքաղ Վահագնին մէջ՝ ժո-
ղովրդասէր աշխարհաշէնը. իսկ Արայ Գե-
ղեցիկի մէջ՝ ամուսնական կեանքի սրբու-
թեան նախանձախնդիրը. ոչ նուազ սրի-
րալի է Տիգրան Հայկազնի ու իր նորա-
պատկ հարսին փոխադարձ սիրոյ պատկե-
րը, զոր Ատաթիկեան մեզուն անեղծ պահած
է իր մեղրածորան նկարագրականին մէջ:
Անա՛ այդ ուրումնակար պատկերը:

Կիրոս մեծ կ'արշաւէ Հայաստան, գե-
րի կը բռնէ թագաւորը և անոր բնտանիքը:
Տիգրան գահաժառանգ իշխանը, որ կը
բացակայէր պարտութեան պատճառով, ե-
կաւ Կիրոսի քով. բանակցութիւնը սկսաւ
հաշտութիւն կնքելու համար. Կիրոս փր-
կանք պահանջեց իր զերիններէն իւրաքան-
չիւրին համար: Երբ կարգը իր կնոջ եկաւ,
Տիգրան ըսաւ. «Ես կը զոհեմ իմ կեանքս
իսկ՝ որ իմ կինս ազախին չլլայ»: Երբ եր-

ջանիկ սիրակցորդ ամուր տառնին մնաց,
Տիգրան ըսաւ իր կնոջ. «Ինչ գեղեցիկ իշ-
խան մըն էր Կիրոս, անոր գեղեցկութեան
նայեցա՞ր. իր կինը պատասխանեց. «Ես
այդ միջոցին կը նայէի անոր որ կ'ըսէր.
«Որպէսզի կինս ազախին չլլայ, կեանքս
իսկ կը զոհեմ»: Չէ՞ք կարծեր թէ այս հիա-
նայի պատասխան մըն էր. ինքը չէր նա-
յիր ֆիզիքական գեղեցկութեան, այլ կը
նայէր բարձրագոյն կարգի գեղեցկութեան
մը, բարոյական գեղեցկութեան:

Արայ Գեղեցիկի ամուսնական կեանքի
այս հիանալի գրուակը, Տիգրան Հայկազ-
նի և իր հարսին փոխադարձ սէրը և ու-
րիշ նման արտայայտութիւններ ի վեր կը
հանեն հայուն բարձր գաղափարականը՝
նկատմամբ ամուսնական կեանքի սրբու-
թեան և մաքրութեան: Միայն կը ցաւիմ
գիտել որ Արայ Գեղեցիկի այս դրոյցը, ոչ
նուազ գեղեցիկ իր նիւթով քան Խլիակա-
նը, չունեցաւ զժախտաբար հայ Հոմերոս
մը գեղեցկադիտութիւն մշակելու զայն և
վերածելու փառասօր զիւցազնեղութեան
մը:

Յաւալի է ըսել թէ ներկայիս կա՛ն
չատեր որ այս պատուական աւանդովե-
պերուն արժէքը չեն ըմբռներ, նկատելով
զանոնք լոկ իրրեւ առասպելներ. բայց ան-
ցողակի կը գիտենք որ նախ՝ այս աւան-
դովեպերը մեր ժողովուրդին գեղեցիկ ըս-
տեղծագործութիւններն են, երկրորդ՝ չենք
կարող լաւ հասկնալ պատմական ժամա-
նակի Հայերուն կեանքը առանց այս նա-
խապատմական աւանդովեպերուն, որոնք
պատճառ եղած են ներշնչելու բազմաթիւ
վեհ արարքներ:

ԱՌԱՅ, ԱՌԱՅ ԵՒ ԶՐՈՅՑ

Մեր ժողովուրդը ունեցած է բուն
փափաք նկատմամբ առանձնորու, առակ-
ներու և դրոյցներու և գործածած է գա-
նոնք իբրեւ միջոց հրահանգութեան: Հրա-
հանգութեան այս մեթոտը կը գործածուի
ո՛րքան ամէնքէն ուսեալ, քաղաքակրթեալ
ազգերէն, ա՛յնքան տգէտ, վայրենի ցեղե-
րէ: Իր բնդհանրականութիւնը կը հաստա-
տէ թէ ո՛րքան լաւ կը համապատասխանէ
մարդկային բնութեան պահանջներուն: Եւ
արդարեւ այս մեթոտը յանկուցիչ է, պարզ

և գիւրմբունիւ ամէն մտքի։ Մտնկովար-
ժութեան որքանը հանգիստացող Զուիցերիոյ
և խմտատարական խորութեամբ մեծա-
հուշակ Գերմանիոյ ընթերցարանները լեցուն
են առածներով, առականով և զրոյցնե-
րով։ Մեր ուսուսհայ ներհուն մանկավարժ
Ս. Մանգլինեանի ընթերցարանները —
Ընտանեկան Աշխարհ, Նախապետական Աշխարհ,
Մենտի Դուռը, և այլն — շատ բան կը պա-
րունակեն մեր զրոյցներէն, առականներէն։
Մանկավարժութիւն ամէնէն լաւ կողմա-
կերպուած վարժարաններուն մէջ իսկ մա-
նուկը իր պատմութեան ընթացքը կը սկսի
զրոյցներով։ Դասախօսը, առանց նկատի
առնելու տեղւոյ և ժամանակի յարարե-
րութիւնը, կը ծանօթացնէ իր դեռատի ուն-
կընդիրներուն, զոր օրինակ Հասոն, Աքիլ-
լէս, Բէլ-Ներբովթ, Հերակլէս, Հոմոս-
լոս, Աթոհահակ, Ողիսես և ուրիշ անձեր
կամ զէպքեր, զիցարանական կամ առաս-
պելական շրջանէն քաղուած։ Այս և այս-
պիսի անձեր կամ զէպքեր իրականութիւն
են այն երեւակայութեան աշխարհին մէջ,
ուր կ'ապրի մանուկը, կը սորվի իր ան-
տիական հասակէն չսիրել Աքիլլէսի լոկ բիրտ
ոյժը, արհամարհել Բէլ-Ներբովթի ամ-
բարտաւանութիւնը, գնահատել Հերակլէսի
բարեբար ոյժը, չհամարել Հոմոսլոսի իր
եղբայրասպանութեան համար, պժգանք
զգալ Աթոհահակի նենգամիտ ծրագիրնե-
րուն զէմ, հետաքրքրուած և հմայուած հե-
տեի Ողիսեսի արկածներուն և Արդոնա-
ւորդներուն արշաւանքին։ Վերջապէս հրա-
հանգութեան այն մեթոտը նուիրագործուած
է բարոյականի այն Մեծ Վարդապետէն,
որուն համար, ինչպէս գիտէք, ըստած է,
«ոչինչ ուսուցանէր առանց առակի»։

Այժմ ծանօթացնենք մեր գլխաւոր առա-
կախօսները, զրուցապատմները կամ զրու-
ցագիրները իրենց համառօտ գիծերուն մէջ։

Մեկի ծանօթ առականը առաջին հա-
ւաքածուն կը կոչուի Բարոյախօս, թարգ-
մանութիւն մը Յունարէնէ, հաւանաբար
կատարուած Զ. զարուն մէջ, նախ անա-
նուն և սկսու յետոյ, յետին զարերու
մէջ, միայն ծանօթ անուններու հետ կապ-
ուելով, ընդհանրապէս ընծայուած է նպի-
փան կիպրացիին։

Կան նաև առակներ, ոլիմպիական կոչ-
ուած, ընտրելագոյն լեզուով, հաւաքածոյ

մը Եսոփական առակներու, հաւանօրէն է.
զարու զօրծ։ Գրիգոր Մաղիստրոս իր մէկ
գործին մէջ կը յայտնէ թէ ԺԱ. զարուն՝
առականը զարոյցական հրահանգութեան
մէկ մասը կը կազմէին։ ԺԳ. զարուն՝ ա-
նինք տոակաղիր Միսիթա Գօշ, և մանա-
ւանդ Վարդան Առակախօս, որ հեղինակը
եղաւ նոր տեսակ քարոզներու, որոնց մէջ
մտցուց առակներ, քարոզը աւելի հասկնա-
լի, հաճելի, զեղեցիկ և օգտակար ընելու
նպատակով։ Մեծ ժողովրդականութիւն չա-
հեցաւ իրեն խրատարան քարոզիչ, իր ա-
ռականներուն նիւթերը միշտ հեղեցական
կրօնական էին։ Վարդանի իսկապէս ա-
ռականներուն զանազան հաւաքածոները
գտնուած են։ Աղուեսաղիքը մէկն է ասոնց-
մէ. այս տոակաղիրքը այնքան հրահան-
գիչ և օգտակար իր նիւթերով, թարգման-
նուած է արաբերէնի և վրացերէնի։ Այս
Աղուեսաղիքը այնքան սիրուած է որ ԺԷ.
զարուն Բրդ կէսին չորս անգամ տպագր-
ուած է։ Առականը ուրիշ հաւաքածոյ
մ'ալ կոչուած է Ոսկեփորիկ։ Մեր օրերուն
կ'արժէ յիշել Վահան Վրդ. Տէր Մինաս-
եանը իր Յիսնեակներուն համար։

Անցողակի յիշենք նաև որ մեր ժող-
ովուրդը ոչ նուազ սիրով վերաբերուած է
զէպի առածները։ Դաւիթ Անյաղթի կ'ըն-
ծայութիւն առածներ, որոնք զժրախտաբար
անյայտ կը մնան ցարդ։ Մեր օրերուն մէջ
ժողովրդային առածներու հաւաքածոներ
պատրաստուած են Միանսարեանց, Ճուրադ-
եանց, Նաւասարդեան, Տէր-Աղեքսանդր-
եան, և այլն։

Մեր ժողովուրդին զրոյցները հաւա-
քելու նախաձեռնութեան պատիւն ու փառ-
քը կը վերաբերի հանգուցեալ Գարեգին
նպ. Սրուանձտեանցի, որ իր ազգագրական
համով-հոտով երկերով ազգին զարգացեալ
դասին ուշադրութիւնը զարձուց ժողովուր-
դին զրոյցներուն։ Ռուսահայոց մէջ Դէորդ
Տէր-Աղեքսանդրեան (գործը՝ Թիֆլիզացոց
մտաւորական կեանքը), Տիգրան Նաւասարդ-
եանց (գործը՝ Հայ ժողովրդական հեկեաքներ)
Մ. Արեղեան (գործը՝ Դաւիթ և Մենր) և
ուրիշներ, շատ բան քաղելով ժողովրդին
մտաւորական կեանքէն՝ ի լոյս ընծայեցին։

(Շարունակելի)

Կ. Պոլիս

Մ. ԾԱԼԵԱՆ